

УДК: 658.011.4:502

ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Варламова І.С., к.е.н., доцент

Запорізький національний університет

У статті досліджуються особливості розвитку промислових підприємств України з урахуванням еколого-економічного аспекту. Розглядаються переваги і недоліки інтеграції національної промисловості у єдиний еколого-економічний простір. Запропоновані шляхи відновлення потенціалу, розвитку промислових регіонів України. Виокремлено основні напрями розвитку промислового виробництва, які повинні стати основою не тільки формування бюджетів різних рівнів, інвестиційної привабливості національних виробників, а й базою для розробки регіональних та державних програм сталого розвитку, програми виведення економіки України на новий якісний рівень.

Ключеві слова: державне регулювання, екологічний аудит, екологічна звітність, екологічний менеджмент, економічний простір, екологічний простір, промислові підприємства, розвиток.

Варламова И.С. ЭКОНОМИКО-ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье исследуются особенности развития промышленных предприятий Украины с учетом эколого-экономического аспекта. Рассматриваются преимущества и недостатки интеграции национальной промышленности в единое эколого-экономическое пространство. Предложены пути восстановления потенциала, развития промышленных регионов Украины. Выделены основные направления развития промышленного производства, которые должны стать основой не только формирования бюджетов разных уровней, инвестиционной привлекательности национальных производителей, но и базой для разработки региональных и государственных программ устойчивого развития, программы вывода экономики Украины на новый качественный уровень.

Ключевые слова: государственное регулирование, экологический аудит, экологическая отчетность, экологический менеджмент, экономическое пространство, экологическое пространство, промышленные предприятия, развитие.

Varlamova I.S. ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL DIMENSION OF THE DEVELOPMENT OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISES / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The article is researched the peculiarities of the development of the industrial enterprises of Ukraine with taking into account ecological and economic aspects. There is discussed the advantages and disadvantages of integration of national industry in a single ecological-economic space. There is proposed the ways of restoring the capacity, the development of industrial regions of Ukraine. The major directions of development of industrial production, which should become a basis not only for the formation of budgets of various levels and investment attractiveness of the domestic producers, but also the basis for the development of regional and national sustainable programmers of development, programmers output of Ukraine's economy to a new qualitative level.

Key words: state regulation, environmental audit, environmental reporting, environmental management, economic space, environmental space, industrial enterprises, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Загальновідомо, що основним питанням економіки є задоволення безмежних потреб за допомогою обмежених ресурсів. Враховуючи те, що темпи зростання потреб людства є настільки значним, що задовольнити їх за допомогою наявних ресурсів стає неможливим. Постає питання раціональності використання наявних ресурсів, адже їх кількість не може бути збільшена. Освідомлення прямого зв'язку між соціально-економічним розвитком в країні та станом навколишнього середовища, поставила перед людством питання необхідності пошуку ефективних шляхів одночасного подолання екологічної кризи та досягнення високих темпів економічного зростання. Ці проблеми, пов'язані з поліпшенням стану навколишнього середовища та його стабілізацією, досягненням збалансованості між економічним зростанням і екологічною ситуацією, створенням та запровадженням системи раціонального використання природних ресурсів. Виникає необхідність переходу до інтенсивного розвитку, який передбачає пошук шляхів раціонального використання наявних ресурсів для задоволення постійно зростаючих потреб людства. При цьому значної уваги потребує саме діяльність та розвиток промислових підприємств, які: по-перше, є найактивнішими суб'єктами природокористування; по-друге, створюють робочі місця, визначають рівень матеріального добробуту; по-третє, виробляють споживчі товари, які повинні бути екологічно чистими та високоякісними, адже від цього залежить здоров'я людини та нації в цілому, що визначає рівень людського розвитку та конкурентоспроможність країни. Таким чином виникає необхідність доповнення наявних теоретичних досліджень та практичних підходів щодо розвитку промислових підприємств до особливостей внутрішнього та зовнішнього середовища з урахуванням економіко-екологічного аспекту, в якому відбувається формування та розвиток економічних суб'єктів, і створюються передумови для їх ефективного функціонування, та забезпечує сталий розвиток економіки країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Реалії сьогодення породжують необхідність розширення виробничого комплексу, обумовлене стрімким зростанням людських потреб, що значно впливає на навколишнє середовище. При цьому, як правило, переважно спостерігається негативний вплив. Усе це породжує низку екологічних проблем і знижує результати діяльності господарюючих суб'єктів. Тому виникає необхідність розробки дієвих економічних механізмів регулювання діяльності та подальшого розвитку підприємств з врахуванням екологічної складової. Отже, проблема екологізації економіки є актуальною і досліджується багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями, як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Окремі аспекти еколого-економічного регулювання досліджуються в роботах таких вітчизняних вчених, як: А. Антонюка, А. Амоши, О. Баклацького, О. Веклича, Б. Данилишина, Л. Мельника, О. Новікова, А. Садекова, Ю. Стадницького, В. Хобт, В. Шевчука та інші [1-5].

Питання раціонального природокористування на рівні підприємств розглядали зарубіжні вчені: К. Гофман, С. Джордж, Н. Пахомова, І. Потравний, К. Ріхтер, Г. Серов, М. Янг [6-8].

Окремі аспекти оптимізації екологічного розвитку промислових комплексів та впровадження ринкових важелів їх регулювання розглядали М. Фуджіта та Ж.-Ф. Тісс, В. Гендерсон, К. Гьорс-Андерсен, Р. Гуо, Ч. Майо, Г. Лі, Д. Чен [9].

Отже, в сучасних умовах потребує детального дослідження значна кількість питань щодо оцінки впливу діяльності окремих господарюючих суб'єктів на природну рівновагу; створення підґрунтя для активізації та розвитку промислових підприємств без порушення збалансованості екосистем.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливості розвитку промислових підприємств з урахуванням еколого-економічного аспекту в процесі інтеграції національної промисловості в єдиний еколого-економічний простір.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний етап розвитку вимагає докорінної зміни методів господарювання як на мікро-, так і макrorівні. Це пояснюється необхідністю врахуванням екологічної компоненти в організації економічної діяльності промислових підприємств, оскільки саме вони є найактивнішими учасниками економічного життя країни. Хоч вони негативно впливають на екологічну ситуацію, але мають багато позитивних аспектів: створюють робочі місця, забезпечують відповідний рівень матеріального добробуту, створюють окреме середовище для людського розвитку, забезпечують надходження до місцевих та державних бюджетів. Саме з цим пов'язана значна роль промислових регіонів для національної економіки, відновлення та збалансоване функціонування яких, зміцнює державний бюджет з точки зору матеріального забезпечення. Отже, безперечно, держава має бути зацікавлена в підтримці промислових регіонів взагалі, та промислових підприємств, зокрема. Із цією метою необхідно активізувати та спрямувати дії в таких напрямках:

- державне регулювання розвитку та підтримки промислових регіонів;
- розвиток та впровадження системи екологічного аудиту;
- впровадження обов'язкової екологічної звітності;
- створення єдиного економічного та екологічного простору;
- підтримка та стимулювання розвитку промислових підприємств у конкурентному середовищі та створення системи розвитку промисловості із застосуванням інноваційних технологій;
- розробка еколого-економічної політики спрямованої на встановлення та підтримку пропорцій промислового виробництва, структури виробництва готової екологічно чистої продукції відповідно до міжнародних стандартів;
- розвиток системи довгострокового інвестиційного кредитування; запровадження економічних механізмів для залучення інвестицій у конкурентоспроможні галузі промисловості;
- розробка системи державного інвестування розвитку пріоритетних галузей, які утворюють бюджет;
- розвиток зовнішніх та внутрішніх ринків промислової продукції ;

- розвиток системи підготовки кадрів для промисловості, який передбачає перегляд державного замовлення цих кадрів, систему заохочення для отримання молодими фахівцями цих знань та розвиток системи соціальної політики.

- формування та розвиток регіональної промислової політики з урахуванням еколого-економічних проблем регіону; впровадження соціальної та екологічної відповідальності промислових підприємств за стан навколишнього середовища, та стан здоров'я населення .

Метою державного регулювання розвитку промисловості є створення сучасного, інтегрованого у світове виробництво промислового комплексу, здатного в умовах інтеграції та глобалізації розв'язувати основні завдання соціально-економічного розвитку та утвердження України як високотехнологічної держави. Це передбачає реалізацію завдань щодо активізації трансформаційно-інституціональної та інноваційно-інвестиційної діяльності промисловості з позитивним впливом на її обсяги і структуру виробництва, прискорення інтеграції промислового комплексу у світове виробництво. У схваленій урядом Концепції проекту «Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості» на період до 2017 року визначено варіант вирішення цих завдань через цільовий вплив держави на трансформаційні процеси і забезпечення найбільш сприятливих умов для виходу на якісно новий рівень промисловості за масштабністю, інституціональними можливостями, конкурентоспроможністю, ефективністю, соціальною спрямованістю та екологічною безпекою. Цим проектом визначено напрями створення сприятливих умов для розвитку промислового виробництва, які є основними завданнями його державного регулювання. Такими напрямами-завданнями є: запровадження ефективних механізмів координації і взаємодії держави, регіонів, бізнесу і суспільства при формуванні та реалізації промислової політики; подальше проведення інституційних перетворень у промисловості; формування нової системи прискореного інноваційного розвитку промисловості; удосконалення структури промислового виробництва та здійснення його технологічного переоснащення; вдосконалення інвестиційної політики; розвиток внутрішнього і зовнішнього ринків в умовах вступу України до СОТ; покращання макроекономічних умов діяльності промисловості; розвиток людського потенціалу в промисловості; активізація регіональної промислової політики; стимулювання соціальної спрямованості промислового бізнесу; забезпечення екологічної безпеки [10].

Одним із способів підвищення ефективності функціонування промислових підприємств та перспективи їх подальшого розвитку є запровадження екологічного аудиту. Процедуру екологічного аудиту передбачає можна декілька послідовних етапів (рис. 1).

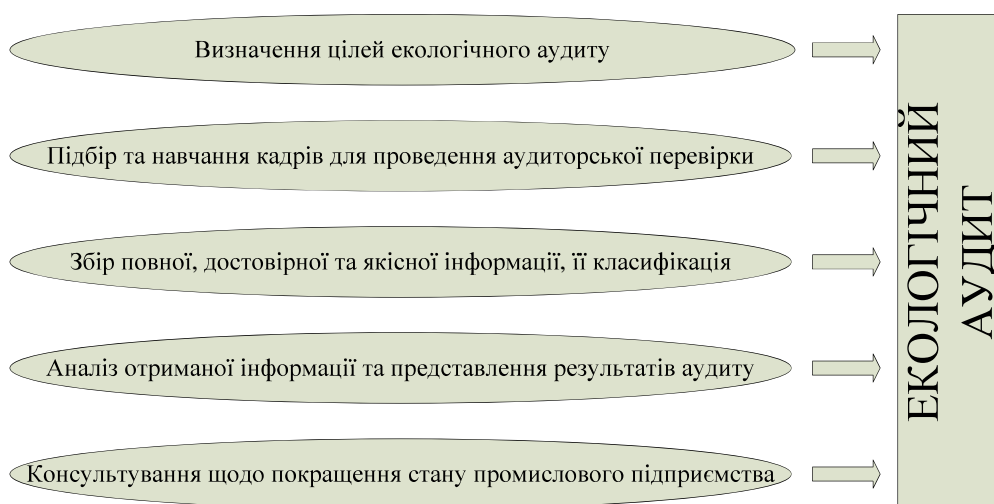

Рис. 1. Етапи проведення екологічного аудиту на підприємстві

Слід зауважити, що екологічний аудит та затвердження положення про обов'язкову екологічну звітність спонукає промислові підприємства до введення системи екологічного менеджменту та надання звітів про екологічний стан підприємства. Запровадження екозвітності та розміщення її для широкого кола користувачів дасть можливість вітчизняним промисловим підприємствам приєднатися до світових екологічних програм, а саме до Програми екологічного менеджменту та аудиту Європейського союзу. Застосування цього етапу створить умови для більш сприятливих умов інтеграції промислових підприємств до міжнародних ринків.

Створення єдиного економічного та екологічного простору дасть можливість створити та застосувати стандарти оцінки щодо впливу на довкілля та зовнішнє середовище. До таких стандартів слід віднести

ISO 14000, ISO 14001, які регламентують процедуру екологічного менеджменту та проведення екологічного аудиту.

Враховуючи досвід світових держав, які застосували процедуру екологічного аудиту ще в 70-ті роки, нашої державі також слід активізувати діяльність у цьому напрямку з метою запобігання екологічної та економічної кризи у промислових регіонах. Особливістю українського аудиту є те, що його проведення не для всіх підприємств він є обов'язковим, а також звіт про екологічний аудит може містити рекомендації щодо заходів, які необхідно вжити для усунення виявлених невідповідностей. Звіт про екологічний аудит є власністю його замовника і підставою для прийняття ним відповідних рішень. Обов'язковий екологічний аудит здійснюється на замовлення зацікавлених органів виконавчої влади або органи місцевого самоврядування щодо об'єктів або видів діяльності які становлять підвищену екологічну небезпеку.

Необхідно запровадити досвід Великобританії, США, де великі компанії обов'язково проводять екологічний аудит, з метою підвищення інвестиційної привабливості. У цих країнах для отримання кредиту підприємству необхідно надати екозвіт до комерційного банку. Цей звіт банки аналізують з метою зниження ризику банкрутства, а також підвищують соціальну відповідальність підприємства за стан довкілля.

Розвиток і посилення ефективності господарювання промислових підприємств України значною (якщо не вирішальною) мірою залежать від загальнодержавного інвестиційного потенціалу, який формується за рахунок різних фінансових джерел, у тому числі іноземних інвестицій. За кризового стану більшості вітчизняних підприємств та організацій, за браком власних інвестиційних ресурсів та інтенсивною інтернаціоналізацією (інтеграцією) виробничо-господарських систем об'єктивно необхідним стає все ширше залучення іноземних інвестицій. Іноземне інвестування може здійснюватися в різних формах залежно від типу інвестора, його мети та ступеня ризику, на який він готовий. Основними типами прямих іноземних інвестицій зазвичай бувають: створення спільних підприємств (організацій); започаткування діяльності дочірніх підприємств (філій); укладання ліцензійних угод з вітчизняними фірмами; придбання неконтрольних пакетів акцій вітчизняних фірм-емітентів. Спільні підприємства створюються та управляються спільно іноземними інвесторами й місцевими партнерами. У якості останніх виступають найчастіше приватні фірми, але такими можуть інколи бути й державні підприємства.

Аналізуючи структуру промислового комплексу України, слід зазначити, що вона є неефективною. Це призводить до перевитрат природних ресурсів і водночас не задовольняє основних потреб економіки, наприклад в інвестиційних ресурсах, і потреб населення – в послугах і товарах, передусім продовольчих, а також у товарах легкої промисловості тривалого користування.

Загальною проблемою розвитку промисловості України залишається потреба поліпшення структури промислового виробництва: збільшення обсягів виробництва, а також асортименту та якості товарів народного споживання; зменшення частки ресурсо- і енергоємних виробництв; впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і подальший розвиток наукоємних, відносно трудомістких галузей промисловості (машинобудування, особливо електронної, приладобудування та ін.); впровадження екологічно безпечних технологій та обладнання.

Необхідна також поглиблена інтенсифікація виробництва на всіх рівнях. Впровадження „високих технологій” потрібне як у старих, традиційних галузях (паливно-енергетичному комплексі, чорній металургії, хімічній промисловості, важкому машинобудуванні та ін.), так і в принципово нових галузях. Це потребує поширення обміну досягненнями „ноу-хау” з високорозвиненими країнами світу, впровадження досвіду воєнно-промислового комплексу України (який відрізняється відносно високим рівнем розвитку НТП). Поліпшення якості кінцевої продукції, доведення її до світових стандартів – це головна умова виходу промисловості України на світовий ринок.

Скорочується також виробництво прогресивних видів продукції та використання вже впроваджених прогресивних технологій. Так, неперервний розлив сталі становить тільки 6% загального обсягу (в Японії цим методом розливають 100% сталі). Виробництво прокату з низьколегованої сталі із зміцнювальною термічною обробкою становить тільки 17,7% всього виробництва. У 2 рази зменшилося виробництво полістиролу і співполімерів, у 4 рази – поліетилену, в 1,4 рази – труб і деталей з термопластів, шин для вантажних автомобілів, у 5,6 разів – гумотканевих стрічок, у 1,3 рази – лікарських засобів. Ці негативні тенденції зменшують потенційні можливості України щодо виходу на світовий ринок. Частка продукції машинобудування (основної експортної галузі України на перспективу) зменшилася до 12% у загальному обсязі експорту, в тому числі за валюту – до 2%. У структурі експорту

продукції промисловості продовжують домінувати сировинні галузі та галузі з невисоким рівнем переробки сировини.

Останніми роками розпочався процес створення спільних підприємств за допомогою зарубіжних країн, які мають найкращі можливості виходу на світовий ринок. Проте основна частка їх працює у сфері торгово-посередницьких послуг.

До факторів, які обмежують розвиток промисловості, належать складна демографічна ситуація; негативне екологічне і соціальне становище у великих містах і промислових районах; дефіцит паливно-енергетичних, водних, лісових ресурсів, руд кольорових металів та деяких інших видів сировини; зменшення інвестицій на нове будівництво і реконструкцію старих підприємств.

ВИСНОВКИ

Розвиток промисловості України протягом останніх років відбувався хаотично, без визначення і дотримання державних пріоритетів, за відсутності продуманої державної промислової політики та неврахування екологічної компоненти. Ці роки можна назвати періодом спроб і помилок, коли перехід до ринкових відносин здійснювався шляхом пришвидшеної лібералізації як внутрішніх, так і зовнішніх економічних відносин. Нехтування особливостей стану національного ринку та механічне використання у макроекономічній політиці різноманітних непослідовних заходів призвели до обвальної інфляції, різкого спаду виробництва та втрати контролю над економічною діяльністю в країні. У середньостроковій економічній стратегії не було враховано системні фактори, що починають діяти при переході економіки від централізованого планування до ринкової орієнтації і впливають на розвиток виробництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сталый розвиток промислового регіону: соціальні аспекти : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. — Донецьк, 2012. — 534 с.
2. Веклич О. О. Формування економічного механізму сталого розвитку України / О. О. Веклич // Вісник НАУ. — 2000. — № 2. — С. 3—16.
3. Основи сталого розвитку: навч. посіб. / [за заг. ред. Л. Г. Мельника]. — Суми : Університетська книга, 2005. — 654 с.
4. Механізми забезпечення розвитку підприємств: еколого-економічний аспект : монографія / В. М. Хорта, У. М. Лаврик, О. Ю. Попова, О. Ю. Шилова ; ДВНЗ «Донецький національний технічний університет». ННІ «Вища школа економіки та менеджменту». — Донецьк, 2009. — 135 с.
5. Гофман К. Г. Экономика природопользования (из научного наследия) / К. Г. Гофман ; [под ред. А. А. Гусева, Г. А. Моткина, Е. В. Рюминой, Н. А. Коробовой]. — М. : Эдиториал УРСС, 1998.
6. Пахомова Н. В. Экономика природопользования и охраны окружающей среды : учеб. пособ. / Н. В. Пахомова, К. К. Рихтер. — СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2001. — 220 с.
7. Потравный И. М. Экономика и организация природопользования / И. М. Потравный, Н. Н. Лукьянчиков. — М. : ЮНИТИ, 2002. — 424 с.
8. Серов Г. П. Экологический аудит. Концептуальные и организационно-правовые основы / Г. П. Серов. — М. : Экзамен, 2000. — 768 с.
9. Fujita M. Economics of Agglomeration: cities, industrial location and regional growth / M. Fujita, J.-F. Thisse. — Cambridge : Cambridge University Press, 2004. — 466 p.
10. Салун М. М. Розвиток українських промислових підприємств : тенденції та проблеми відтворення модернізації [Електронний ресурс] / М. М. Салун. — Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-311/business-economics-and-production-management-311/7696-ukrainian-news-rozvitok-promyslova-pdprimstv-tendents-an-issue-vdtvorennya-s-modernzats>.